NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI
ILMIY AXBOROTNOMASI, [2026-8]
ISSN:2181-1458
ISSN:2181-0427

13.00.00-PEDAGOGIKA
journal.namdu.uz
PEDAGOGICAL

BO‘ LAJAK BOSHLANG‘ ICH TA’LIM O‘ QITUVCHILARINING REFLEKSIV KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

Jumayeva Muxlisa Shokir qizi
Qarshi xalqaro universiteti
Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasi Phd, v.b. dotsenti
e-mail: jumayevamuxlisa40@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0009-0007-0081-4783

Annotatsiya: *Mazkur maqolada bo‘ lajak boshlang‘ ich ta’lim o‘ qituvchilarining refleksiv kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda refleksiya, refleksiv kompetensiya, kasbiy-pedagogik faoliyat hamda bo‘ lajak o‘ qituvchining kasbiy rivojlanishi tushunchalarining mazmun-mohiyati, ularning o‘ zaro aloqadorligi va zamonaviy pedagogik ta’lim tizimidagi ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, kompetensiyaviy, shaxsga yo‘ naltirilgan, faoliyatga asoslangan va refleksiv yondashuvlar asosida bo‘ lajak boshlang‘ ich ta’lim o‘ qituvchilarida o‘ z pedagogik faoliyatini tahlil qilish, baholash, mavjud muammolarni aniqlash, pedagogik qarorlarni asoslash hamda kasbiy faoliyatini takomillashtirish ko‘ nikmalarini rivojlantirish mexanizmlari asoslab berilgan. Pedagogik amaliyot, refleksiv topshiriqlar, pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish, portfolio, o‘ z-o‘ zini baholash va o‘ zaro baholash kabi vositalardan samarali foydalanish orqali bo‘ lajak o‘ qituvchilarning kasbiy o‘ zini anglash, mustaqil qaror qabul qilish va pedagogik faoliyat natijalarini tanqidiy baholash imkoniyatlari ochib berilgan. Tadqiqot natijalari refleksiv kompetensiyani rivojlantirish bo‘ lajak boshlang‘ ich ta’lim o‘ qituvchilarining kasbiy-pedagogik mahoratini shakllantirishning muhim omillaridan biri ekanligini ko‘ rsatadi.*

Kalit so‘ zlar: *refleksiya, refleksiv kompetensiya, bo‘ lajak o‘ qituvchi, boshlang‘ ich ta’lim, kasbiy-pedagogik kompetensiya, pedagogik mahorat, kasbiy rivojlanish, refleksiv yondashuv, o‘ z-o‘ zini baholash, pedagogik amaliyot, pedagogik faoliyat, kompetensiyaviy yondashuv.*

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ РАЗВИТИЯ РЕФЛЕКСИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация: *В статье представлен научно-теоретический и практический анализ педагогических возможностей развития рефлексивной компетентности будущих учителей начального образования. В исследовании раскрываются содержание и сущность понятий рефлексии, рефлексивной компетентности, профессионально-педагогической деятельности и профессионального развития будущего учителя, а также их взаимосвязь и значение в современной системе педагогического образования. Кроме того, на основе компетентностного, личностно-ориентированного, деятельностного и рефлексивного подходов обоснованы механизмы развития у будущих учителей начального образования умений анализировать и оценивать собственную педагогическую деятельность, выявлять существующие проблемы, обосновывать педагогические решения и совершенствовать профессиональную деятельность. Раскрыты возможности развития профессионального самосознания, самостоятельного принятия решений и критической оценки результатов педагогической деятельности будущих учителей посредством эффективного использования педагогической практики, рефлексивных заданий, анализа педагогических ситуаций, портфолио, самооценивания и взаимооценивания. Результаты исследования показывают, что развитие рефлексивной компетентности является одним из важных факторов формирования профессионально-педагогического мастерства будущих учителей начального образования.*

Ключевые слова: *рефлексия, рефлексивная компетентность, будущий учитель, начальное образование, профессионально-педагогическая компетентность, педагогическое мастерство, профессиональное развитие, рефлексивный подход, самооценивание, педагогическая практика, педагогическая деятельность, компетентностный подход..*

PEDAGOGICAL OPPORTUNITIES FOR DEVELOPING THE REFLECTIVE COMPETENCE OF PRE-SERVICE PRIMARY SCHOOL TEACHERS

Abstract: *This article provides a scientific-theoretical and practical analysis of the pedagogical opportunities for developing the reflective competence of pre-service primary school teachers. The study examines the content and essence of the concepts of reflection,*

reflective competence, professional-pedagogical activity, and professional development of pre-service teachers, as well as their interrelationship and significance within the modern system of teacher education. In addition, based on competency-based, learner-centered, activity-based, and reflective approaches, the article substantiates mechanisms for developing pre-service primary school teachers' abilities to analyze and evaluate their pedagogical activities, identify existing problems, justify pedagogical decisions, and improve their professional practice. The study highlights the possibilities of enhancing pre-service teachers' professional self-awareness, independent decision-making, and critical evaluation of pedagogical activity outcomes through the effective use of pedagogical practice, reflective tasks, analysis of pedagogical situations, portfolios, self-assessment, and peer assessment. The findings indicate that the development of reflective competence is one of the important factors in shaping the professional and pedagogical mastery of pre-service primary school teachers.

Keywords: *reflection, reflective competence, pre-service teacher, primary education, professional-pedagogical competence, pedagogical mastery, professional development, reflective approach, self-assessment, pedagogical practice, pedagogical activity, competency-based approach.*

Kirish. Bugungi globallashuv, raqamli transformatsiya va ta'lim mazmunining tezkor yangilanib borishi sharoitida pedagogning kasbiy faoliyatiga qo‘ yilayotgan talablar tubdan o‘ zgarib bormoqda. Zamonaviy o‘ qituvchidan nafaqat chuqur fan va metodik bilimlarga ega bo‘ lish, balki o‘ z pedagogik faoliyatini muntazam tahlil qilish, kasbiy yutuq va kamchiliklarini anglash, ta'lim jarayonida yuzaga keladigan muammolarga mos yechimlar ishlab chiqish hamda o‘ z faoliyatini uzluksiz takomillashtirish qobiliyati ham talab etilmoqda. Ayniqsa, boshlang‘ ich ta'lim o‘ qituvchisi faoliyatining o‘ ziga xosligi, uning kichik yoshdagi o‘ quvchilarning intellektual, ijtimoiy-emotsional va shaxsiy rivojlanishiga bevosita ta'sir ko‘ rsatishi bo‘ lajak pedagoglarni kasbiy faoliyatga tayyorlash jarayonida refleksiv kompetensiyani rivojlantirish masalasini alohida ahamiyatga ega ekanligini ko‘ rsatadi.

Pedagogik refleksiya o‘ qituvchining o‘ z faoliyati, pedagogik qarorlari, qo‘ llagan metodlari, o‘ quvchilar bilan munosabatlari va ta'lim natijalarini anglash, tahlil qilish hamda baholash jarayoni sifatida namoyon bo‘ ladi. Refleksiv kompetensiya esa mazkur jarayonni ongli, tizimli va maqsadli ravishda amalga oshirish imkonini beruvchi kasbiy sifatlar majmuasini ifodalaydi. Bo‘ lajak o‘ qituvchi uchun refleksiv kompetensiyaning shakllanganligi uning "nima qildim?" degan savol bilan cheklanib qolmasdan, "nima uchun bunday natija yuzaga keldi?", "qaysi pedagogik qarorim samarali bo‘ ldi?", "qanday jihatlarni takomillashtirishim zarur?" va "keyingi faoliyatimni qanday tashkil etishim kerak?" kabi savollarga asoslangan holda o‘ z faoliyatini tahlil qila olishida namoyon bo‘ ladi. Shu jihatdan refleksiya bo‘ lajak pedagogning kasbiy o‘ zini anglash va professional rivojlanishining muhim mexanizmlaridan biri hisoblanadi.

Zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda o‘ qituvchining kasbiy kompetentligini rivojlantirish masalasi uning o‘ z faoliyatini baholash, pedagogik tajribani tahlil qilish va undan keyingi faoliyat uchun xulosalar chiqarish qobiliyati bilan chambarchas bog‘ liq holda qaralmoqda. Xususan, refleksiv amaliyot o‘ qituvchining kasbiy tajribasini shunchaki takrorlash emas, balki uni tahlil qilish, mavjud muammolarning sabablarini aniqlash va yangi pedagogik strategiyalarni ishlab chiqish imkonini beradi. Bu jarayon ayniqsa bo‘ lajak boshlang‘ ich ta'lim o‘ qituvchilari uchun muhimdir, chunki pedagogik oliy ta'lim jarayonida shakllangan nazariy bilimlar faqat amaliy faoliyat bilan bog‘ langan va refleksiv tahlil orqali qayta ishlangan taqdirdagina barqaror kasbiy kompetensiyaga aylanishi mumkin.

Bo‘ lajak boshlang‘ ich ta'lim o‘ qituvchilarining refleksiv kompetensiyasini shakllantirish, avvalo, pedagogik ta'lim mazmuni va o‘ quv jarayonini tashkil etish usullarini takomillashtirishni talab qiladi. An'anaviy ta'limda talaba ko‘ pincha pedagogik bilimlarni o‘ zlashtiruvchi subyekt sifatida qaralsa, zamonaviy kompetensiyaviy va shaxsga yo‘ naltirilgan ta'limda u o‘ z kasbiy rivojlanishini anglaydigan, pedagogik vaziyatlarni tahlil qiladigan, mustaqil qaror qabul qiladigan va o‘ z faoliyatiga baho bera oladigan faol subyekt sifatida namoyon bo‘ ladi. Shu nuqtayi nazardan, muammoli ta'lim, case-study, mikroo‘ qitish, pedagogik vaziyatlarni modellashtirish, loyiha asosida o‘ qitish, pedagogik portfolio, refleksiv kundalik, o‘ z-o‘ zini baholash va o‘ zaro baholash kabi vositalardan foydalanish bo‘ lajak o‘ qituvchilarning refleksiv kompetensiyasini rivojlantirishning samarali pedagogik imkoniyatlari sifatida namoyon bo‘ lishi mumkin.

Refleksiv kompetensiya faqat o‘ qituvchining o‘ z xatti-harakatlarini baholashi bilan cheklanmaydi. U kasbiy o‘ zini anglash, pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish, tanqidiy fikrlash, o‘ z faoliyatining natijalarini baholash, muqobil pedagogik yechimlarni izlash va kelgusidagi faoliyatni rejalashtirish kabi o‘ zaro bog‘ liq jarayonlarni qamrab oladi. Shu sababli bo‘ lajak boshlang‘ ich ta'lim o‘ qituvchilarining refleksiv kompetensiyasini rivojlantirish ularning nafaqat mavjud pedagogik bilimlarini mustahkamlash, balki kasbiy faoliyatga ijodiy va tanqidiy yondashish qobiliyatini ham shakllantiradi. Masalan, talaba mikro-dars o‘ tkazgandan so‘ ng faqat o‘ qituvchi yoki guruhdoshlarining bahosini olish bilan cheklanmasdan, o‘ z darsining maqsadi, metodlari, o‘ quvchilar faolligi, vaqt taqsimoti va kutilgan natijalarini mustaqil tahlil qilishi uning refleksiv faoliyatini rivojlantiradi.

Bugungi kunda O‘ zbekiston oliy pedagogik ta'lim tizimida ham bo‘ lajak o‘ qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish, pedagogik amaliyotning samaradorligini oshirish, ta'limning nazariy va amaliy

komponentlarini integratsiyalash hamda zamonaviy pedagogik yondashuvlarni ta’lim jarayoniga tatbiq etishga alohida e’tibor qaratilmoqda.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi. Bo‘ lajak o‘ qituvchilarning refleksiv kompetensiyasini rivojlantirish masalasi pedagogika, psixologiya va kasbiy ta’lim metodikasining kesishgan nuqtasida shakllangan ilmiy yo‘ nalishlardan biridir. Mazkur tushunchaning nazariy asoslari, avvalo, refleksiya fenomenining falsafiy-psixologik talqinlari bilan bog‘ liq. Refleksiya shaxsning o‘ z faoliyati, fikrlashi, tajribasi va xatti-harakatlarini anglash hamda ularni tahlil qilish jarayoni sifatida izohlanadi. Shu nuqtayi nazardan, pedagogik refleksiya o‘ qituvchining ta’lim jarayonidagi faoliyati va qabul qilgan qarorlarini ongli ravishda qayta ko‘ rib chiqishi, ularning samaradorligini baholashi va keyingi pedagogik faoliyatini takomillashtirishga yo‘ naltirilgan jarayon sifatida qaraladi.

Refleksiv amaliyotning pedagogik asoslarini ishlab chiqishda D. Schonning tadqiqotlari alohida ahamiyatga ega. Olim professional faoliyatni takomillashtirishda “reflection-in-action” va “reflection-on-action” tushunchalarini ilgari surib, mutaxassisning faoliyat jarayonining o‘ zida vaziyatni anglay olishi hamda faoliyatdan keyin uning natijalarini tahlil qilishi o‘ rtasidagi farqni asoslagan [1]. Mazkur yondashuv pedagog faoliyatining mexanik ravishda takrorlanishidan ko‘ ra, har bir pedagogik vaziyatdan kasbiy tajriba va yangi bilim olish imkonini beruvchi refleksiv jarayon sifatida foydalanish zarurligini ko‘ rsatadi.

J. Dewey qarashlarida ham refleksiv fikrlash muayyan muammo yoki pedagogik vaziyatni yuzaki baholash emas, balki mavjud dalillarni izchil tahlil qilish, sabab-oqibat aloqalarini aniqlash va asoslangan xulosaga kelish jarayoni sifatida talqin qilinadi [2]. Ushbu nazariy qarashlar bo‘ lajak boshlang‘ ich ta’lim o‘ qituvchilarini tayyorlash jarayonida refleksiyani mustaqil fikrlash va kasbiy qaror qabul qilish bilan integratsiyalash zarurligini asoslash imkonini beradi.

K. Zeichner va D. Liston o‘ qituvchining refleksiv faoliyatini pedagogik amaliyotni anglash va takomillashtirish vositasi sifatida tadqiq etib, refleksiv o‘ qituvchini o‘ zining pedagogik qarorlarini tanqidiy ko‘ rib chiqadigan, o‘ quvchilarning ehtiyojlarini hisobga oladigan va o‘ z tajribasini muntazam ravishda qayta baholaydigan mutaxassis sifatida tavsiflaydi [3]. Ularning tadqiqotlarida refleksiv yondashuv o‘ qituvchining kasbiy avtonomiyasi va pedagogik faoliyatga ongli munosabatini shakllantirish bilan bog‘ lanadi.

G. Gibbs tomonidan taklif etilgan refleksiv sikl esa pedagogik faoliyatni tizimli tahlil qilish uchun amaliy model sifatida keng qo‘ llaniladi. Mazkur model hodisani tavsiflash, his-tuyg‘ ularni anglash, baholash, tahlil qilish, xulosa chiqarish va keyingi harakat rejasini ishlab chiqish kabi bosqichlarni qamrab oladi [4]. Ushbu yondashuvdan bo‘ lajak boshlang‘ ich ta’lim o‘ qituvchilarining pedagogik amaliyoti jarayonida foydalanish ularning o‘ z faoliyatini izchil tahlil qilish va aniqlangan kamchiliklarni bartaraf etish bo‘ yicha aniq strategiyalar ishlab chiqishiga yordam beradi.

Refleksiv kompetensiyaning kasbiy kompetentlik bilan aloqasi zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda ham muhim o‘ rin egallaydi. P. Jarvis kasbiy rivojlanish jarayonida tajribaning o‘ zi emas, balki tajribani anglash va undan yangi bilim hosil qilish muhimligini ta’kidlaydi [5]. Ushbu qarash bo‘ lajak o‘ qituvchining pedagogik amaliyotini oddiy tajriba to‘ plash jarayonidan refleksiv kasbiy rivojlanish jarayoniga aylantirish zarurligini ko‘ rsatadi.

Mahalliy pedagogik tadqiqotlarda ham bo‘ lajak o‘ qituvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlash, ularning pedagogik kompetensiyalarini shakllantirish, mustaqil va ijodiy fikrlashini rivojlantirish, pedagogik amaliyotning ta’lim jarayonidagi rolini kuchaytirish masalalariga katta e’tibor qaratilgan. Xususan, o‘ zbek pedagogikasida kasbiy kompetentlikni shakllantirish masalalari, pedagogik mahorat, o‘ qituvchining kasbiy tayyorgarligi, pedagogik faoliyatni tashkil etish va bo‘ lajak mutaxassisning shaxsiy-kasbiy sifatlarini rivojlantirish bilan bog‘ liq ilmiy qarashlar refleksiv kompetensiyani tadqiq etish uchun muhim nazariy asos bo‘ lib xizmat qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi va metodlari. Tadqiqot metodologiyasi va metodlari. Mazkur tadqiqotning metodologik asosini bo‘ lajak boshlang‘ ich ta’lim o‘ qituvchilarining refleksiv kompetensiyasini shakllantirish va rivojlantirish jarayonini shaxsning kasbiy rivojlanishi, faoliyatni anglash va pedagogik tajribani qayta tahlil qilish jarayoni sifatida talqin etishga imkon beruvchi zamonaviy pedagogik yondashuvlar tashkil etadi. Tadqiqotda refleksiv, kompetensiyaviy, shaxsga yo‘ naltirilgan, faoliyatga asoslangan va tizimli yondashuvlarning o‘ zaro integratsiyasiga tayanildi. Mazkur yondashuvlarning uyg‘ unligi bo‘ lajak o‘ qituvchining nafaqat pedagogik bilim va ko‘ nikmalarini, balki o‘ z faoliyatini mustaqil tahlil qilish, baholash, xulosa chiqarish va keyingi faoliyatini rejalashtirish qobiliyatlarini rivojlantirish imkonini beradi.

Refleksiv yondashuv tadqiqotning asosiy metodologik yo‘ nalishi sifatida belgilandi. Ushbu yondashuv asosida bo‘ lajak boshlang‘ ich ta’lim o‘ qituvchisining pedagogik faoliyatga nisbatan ongli munosabati, o‘ zining kuchli va zaif jihatlarini aniqlashi, pedagogik qarorlarining natijalarini tahlil qilishi hamda kasbiy rivojlanish ehtiyojlarini belgilashi nazarda tutildi. Refleksiv yondashuv doirasida “faoliyat – tahlil – baholash – xulosa – takomillashtirish” izchilligi tadqiqotning muhim mantiqiy mexanizmi sifatida qaraldi.

Shaxsga yo‘ naltirilgan yondashuv asosida har bir bo‘ lajak o‘ qituvchining individual kasbiy tajribasi, qiziqishlari, ehtiyojlari va o‘ zini rivojlantirish imkoniyatlarini hisobga olish ko‘ zda tutildi. Bu yondashuv refleksiv kompetensiyani

tashqi talab asosida shakllantiriladigan sifat emas, balki talabaning o‘ z kasbiy rivojlanishiga ongli munosabati orqali bosqichma-bosqich rivojlanadigan kompetensiya sifatida qarash imkonini berdi.

Faoliyatga asoslangan yondashuv esa refleksiv kompetensiyani bevosita amaliy pedagogik faoliyat bilan bog‘ lashni nazarda tutdi. Bunda pedagogik amaliyot, mikroo‘ qitish, pedagogik vaziyatlarni modellashtirish, dars ishlanmalarini tahlil qilish, keys-topshiriqlar, loyiha faoliyati va pedagogik muammolarni hal etish jarayonlari refleksiv ko‘ nikmalarni rivojlantirish vositasi sifatida qaraldi. Talabaning real yoki modellashtirilgan pedagogik vaziyatdagi faoliyati keyinchalik refleksiv tahlil qilinishi orqali nazariy bilim va amaliy tajriba o‘ rtasidagi uzviylik ta’minlandi.

Tadqiqotda tizimli yondashuv ham muhim metodologik asoslardan biri sifatida qo‘ llanildi. Unga ko‘ ra, refleksiv kompetensiyani rivojlantirish o‘ zaro bog‘ liq maqsad, mazmun, metod, vosita, pedagogik shart-sharoit, faoliyat va natijalar majmuasidan iborat yaxlit pedagogik tizim sifatida ko‘ rib chiqildi. Mazkur yondashuv refleksiv kompetensiyaning alohida ko‘ nikmalar yig‘ indisi emas, balki o‘ zaro aloqador kasbiy sifatlar tizimi ekanligini asoslashga xizmat qildi.

Tadqiqot jarayonida nazariy metodlardan — ilmiy-pedagogik adabiyotlarni o‘ rganish va tahlil qilish, qiyosiy tahlil, umumlashtirish, tizimlashtirish, modellashtirish va pedagogik hodisalarni nazariy jihatdan talqin qilish metodlaridan foydalanildi. Ushbu metodlar refleksiya, refleksiv kompetensiya, kasbiy kompetentlik, pedagogik mahorat va bo‘ lajak o‘ qituvchining kasbiy rivojlanishi bilan bog‘ liq ilmiy qarashlarni umumlashtirish hamda tadqiqotning nazariy asoslarini belgilash imkonini berdi.

Empirik metodlar sifatida kuzatish, suhbat, so‘ rovnoma, o‘ z-o‘ zini baholash, ekspert baholash, pedagogik amaliyot jarayonini o‘ rganish va pedagogik vaziyatlarni tahlil qilishdan foydalanish mumkin. Xususan, kuzatish metodi orqali talabalarning pedagogik faoliyat jarayonida o‘ z xatti-harakatlari va qarorlarini tahlil qilish darajasi o‘ rganildi. Suhbat va so‘ rovnomalar orqali ularning refleksiyaga bo‘ lgan munosabati, o‘ z kasbiy imkoniyatlarini baholashi va kasbiy rivojlanish ehtiyojlari aniqlandi. O‘ z-o‘ zini baholash metodlari esa talabaning o‘ z pedagogik faoliyatiga mustaqil baho berish qobiliyatini aniqlashga xizmat qildi.

Refleksiv kompetensiyani rivojlantirish jarayonida refleksiv kundalik, pedagogik portfolio, mikroo‘ qitish, videoanaliz, “case-study”, o‘ zaro baholash va refleksiv suhbat kabi pedagogik vositalardan foydalanish nazarda tutildi. Ayniqsa, refleksiv kundalik orqali talabalar o‘ z pedagogik faoliyatidagi muhim vaziyatlarni qayd etish, ularning sabablarini tahlil qilish, yuzaga kelgan qiyinchiliklarni aniqlash va keyingi faoliyat uchun aniq takliflar ishlab chiqish imkoniyatiga ega bo‘ ladilar. Portfolio esa talabaning kasbiy rivojlanish dinamikasini tizimli ravishda kuzatish va uning yutuqlari hamda rivojlanish ehtiyojlarini aniqlash vositasi sifatida xizmat qiladi.

Tadqiqotda pedagogik modellashtirish metodidan ham foydalanilib, bo‘ lajak boshlang‘ ich ta’lim o‘ qituvchilarining refleksiv kompetensiyasini rivojlantirishning maqsad, mazmun, metod, vosita, pedagogik shart-sharoit va natijalarini o‘ zaro bog‘ lovchi modelini ishlab chiqish imkoniyati ko‘ rib chiqildi. Modelning mazmuni talabalarning o‘ z pedagogik faoliyatini anglash, tahlil qilish, baholash va takomillashtirish jarayonlarini bosqichma-bosqich tashkil etishga yo‘ naltirildi. Shuningdek, tadqiqot natijalarini qayta ishlash va talqin qilishda sifat va miqdoriy tahlil usullaridan foydalanish nazarda tutildi. Olingan ma’lumotlarni qiyoslash, umumlashtirish va dinamikasini aniqlash orqali refleksiv kompetensiyaning rivojlanish darajasini baholash imkoniyati yaratildi. Shu asosda bo‘ lajak boshlang‘ ich ta’lim o‘ qituvchilarining refleksiv kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qiluvchi pedagogik imkoniyatlar tizimlashtirildi hamda ularni pedagogik ta’lim jarayoniga integratsiyalashning ilmiy-metodik asoslari belgilandi.

Muhokama. Bo‘ lajak boshlang‘ ich ta’lim o‘ qituvchilarining refleksiv kompetensiyasini rivojlantirish masalasi zamonaviy pedagogik ta’limning muhim yo‘ nalishlaridan biri sifatida namoyon bo‘ lmoqda. Chunki bo‘ lajak o‘ qituvchining kasbiy tayyorgarligi faqat nazariy bilimlarni egallash yoki pedagogik metodlarni o‘ zlashtirish bilan cheklanmaydi. U o‘ zining pedagogik faoliyatini anglash, amalga oshirilgan faoliyat natijalarini tahlil qilish, yuzaga kelgan muammolarning sabablarini aniqlash va keyingi faoliyatini takomillashtirishga qaratilgan qarorlarni mustaqil qabul qila olishi ham zarur. Shu nuqtayi nazardan refleksiv kompetensiya o‘ qituvchining kasbiy-pedagogik kompetentligini tarkib toptiruvchi muhim omillardan biri sifatida qaraladi.

Tadqiqot doirasida refleksiyani faqat dars yakunida “Nimani o‘ rgandim?”, “Nimada qiyinchilik tug‘ ildi?” kabi savollarga javob berish bilan cheklash yetarli emasligi aniqlandi. Refleksiya muntazam, maqsadli va tizimli tashkil etilgandagina bo‘ lajak o‘ qituvchining kasbiy rivojlanishiga real ta’sir ko‘ rsatishi mumkin. Bunda refleksiv jarayon “faoliyat – tahlil – baholash – xulosa – takomillashtirish” izchilligida tashkil etilishi maqsadga muvofiq. Mazkur ketma-ketlik talabaning o‘ z pedagogik faoliyatiga tashqi kuzatuvchi sifatida qarashiga, o‘ zining kuchli va zaif jihatlarini aniqlashiga hamda kelgusidagi pedagogik harakatlarini rejalashtirishiga imkon beradi.

1-jadval. Refleksiv kompetensiyaning tarkibiy komponentlari

Komponent	Mazmuni	Yetishmasa nima bo‘ladi
Motivatsion	O‘z faoliyatini tahlil qilishga ichki istak	Refleksiv faoliyat formal bo‘lib qoladi
Kognitiv	Yetarli pedagogik bilimlar	Faoliyatni chuqur tahlil qilish qiyinlashadi
Analitik	Faoliyat natijalari va muammo sabablarini tahlil qilish	Muammoli jihatlarni aniq belgilab bo‘lmaydi
Baholovchi	O‘zining kuchli va zaif jihatlarini baholash	Kamchiliklar to‘g‘ri aniqlanmaydi
Prognostik	Keyingi faoliyatni takomillashtirish strategiyasini ishlab chiqish	Tahlil natijasi amaliyotga o‘tmaydi

Olingan nazariy xulosalar D. Schönning refleksiyaning faoliyat jarayonidagi va faoliyatdan keyingi shakllari haqidagi qarashlari bilan hamohangdir [1]. Xususan, bo‘ lajak o‘ qituvchi pedagogik vaziyatning o‘ zida tezkor qaror qabul qilishni, darsdan keyin esa amalga oshirilgan pedagogik harakatlarning samaradorligini chuqur tahlil qilishni o‘ rganishi lozim. J. Dewey tomonidan ilgari surilgan refleksiv fikrlash konsepsiyasi ham pedagogik tajribani shunchaki boshdan kechirish emas, balki uni ongli ravishda tahlil qilish va undan xulosa chiqarish zarurligini ko‘ rsatadi [2]. Shu jihatdan refleksiv kompetensiya tajribani kasbiy rivojlanish manbaiga aylantiruvchi mexanizm sifatida talqin qilinishi mumkin.

Bo‘ lajak boshlang‘ ich ta’lim o‘ qituvchilarida refleksiv kompetensiyani shakllantirishda pedagogik amaliyot alohida imkoniyatlarga ega. Chunki aynan pedagogik amaliyot jarayonida talaba real ta’lim muhiti, o‘ quvchilarning individual xususiyatlari, sinfdagi kommunikativ vaziyatlar va turli pedagogik muammolar bilan bevosita to‘ qnashadi. Biroq mazkur tajribaning o‘ zi refleksiv kompetensiyaning rivojlanishini avtomatik ravishda ta’minlamaydi. Tajriba maxsus refleksiv topshiriqlar, pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish, o‘ z-o‘ zini baholash, mentor yoki rahbar bilan refleksiv suhbatlar orqali qayta ishlangandagina kasbiy bilim va ko‘ nikmalarning rivojlanishiga xizmat qiladi.

Shuningdek, refleksiv kundalik, pedagogik portfolio, mikroo‘ qitish, videoanaliz va tengdoshlar tomonidan baholash kabi vositalarning integratsiyalashuvi bo‘ lajak o‘ qituvchining o‘ z faoliyatini turli nuqtayi nazardan ko‘ rib chiqishiga sharoit yaratadi. Masalan, mikroo‘ qitish jarayonida talaba qisqa dars fragmentini tashkil etadi, keyinchalik uning mazmuni, metodikasi, nutqi, vaqt taqsimoti va o‘ quvchilar bilan muloqotini tahlil qiladi. Videoanaliz esa o‘ qituvchiga o‘ z faoliyatini bevosita kuzatish imkonini berib, o‘ zi sezmagan pedagogik jihatlarni aniqlashga yordam beradi. Shu sababli refleksiv vositalarni alohida mashg‘ ulot sifatida emas, balki pedagogik fanlar va amaliy tayyorgarlikning tarkibiy qismi sifatida tashkil etish samaraliroq hisoblanadi.

Muhokama natijalari refleksiv kompetensiyaning motivatsion, kognitiv, analitik, baholovchi va prognostik jihatlari o‘ zaro bog‘ liq holda rivojlanishi zarurligini ko‘ rsatadi. Talabada o‘ z faoliyatini tahlil qilish istagi mavjud bo‘ lmasa, refleksiv faoliyat formal xarakter kasb etadi. Yetarli pedagogik bilim bo‘ lmasa, faoliyatni chuqur tahlil qilish qiyinlashadi. Analitik va baholovchi ko‘ nikmalar rivojlanmagan holatda esa talaba o‘ z faoliyatining muammoli jihatlarini aniq belgilay olmaydi. Prognostik komponent esa aniqlangan kamchiliklar asosida keyingi pedagogik faoliyatni takomillashtirish strategiyasini ishlab chiqish imkonini beradi. Demak, refleksiv kompetensiya alohida ko‘ nikmalar yig‘ indisi emas, balki o‘ zaro bog‘ langan tarkibiy komponentlardan tashkil topgan yaxlit kasbiy sifatdir.

Xulosa. Olib borilgan nazariy tahlil va metodologik yondashuvlar asosida bo‘ lajak boshlang‘ ich ta’lim o‘ qituvchilarining refleksiv kompetensiyasini rivojlantirish zamonaviy pedagogik ta’limning muhim vazifalaridan biri ekanligi aniqlandi. Refleksiv kompetensiya bo‘ lajak o‘ qituvchining o‘ z pedagogik faoliyatini anglash, tahlil qilish, baholash, yuzaga keladigan muammolarning sabablarini aniqlash hamda kelgusidagi faoliyatini takomillashtirishga yo‘ naltirilgan ongli va tizimli faoliyatini ifodalaydi. Shu jihatdan u kasbiy-pedagogik kompetentlikning muhim tarkibiy qismi sifatida namoyon bo‘ ladi.

Tadqiqot natijalariga ko‘ ra, refleksiv kompetensiyani rivojlantirish jarayoni bir martalik refleksiv mashg‘ ulotlar bilan cheklanmasligi, balki oliy pedagogik ta’limning barcha bosqichlarida izchil va tizimli tashkil etilishi lozim. Bunda refleksiv, kompetensiyaviy, shaxsga yo‘ naltirilgan, faoliyatga asoslangan va tizimli yondashuvlarning o‘ zaro uyg‘ unligi muhim metodologik asos bo‘ lib xizmat qiladi. Ayniqsa, “faoliyat – tahlil – baholash – xulosa – takomillashtirish” ketma-ketligining ta’lim jarayoniga singdirilishi talabaning o‘ z kasbiy faoliyatiga ongli munosabatini shakllantirishga imkon beradi.

Bo‘ lajak boshlang‘ ich ta’lim o‘ qituvchilarining refleksiv kompetensiyasini rivojlantirishning samarali pedagogik imkoniyatlari sifatida pedagogik amaliyot, mikroo‘ qitish, pedagogik vaziyat va keyslarni tahlil qilish, refleksiv kundalik yuritish, pedagogik portfolio yaratish, o‘ z-o‘ zini va tengdoshlarini baholash, videoanaliz hamda refleksiv suhbatlardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Mazkur vositalarning tizimli qo‘ llanilishi talabaning o‘ z faoliyatini tashqi nuqtayi nazardan baholash, pedagogik xatolarini anglash va ularni bartaraf etishning muqobil yo‘ llarini izlash ko‘ nikmalarini rivojlantiradi.

Shuningdek, refleksiv kompetensiyaning motivatsion, kognitiv, analitik, baholovchi va prognostik komponentlarini o‘ zaro bog‘ liq holda shakllantirish zarurligi asoslandi. Mazkur komponentlarning uyg‘ un rivojlanishi bo‘ lajak o‘ qituvchida nafaqat o‘ z faoliyatini baholash, balki aniqlangan natijalar asosida kelgusidagi pedagogik faoliyatini rejalashtirish va takomillashtirish imkoniyatini ham kengaytiradi.

Umuman, bo‘ lajak boshlang‘ ich ta’lim o‘ qituvchilarining refleksiv kompetensiyasini rivojlantirish pedagogik ta’lim sifatini oshirish, bo‘ lajak mutaxassislarning mustaqil kasbiy qaror qabul qilish qobiliyatini kuchaytirish va uzluksiz kasbiy rivojlanishga tayyorligini shakllantirishning muhim shartlaridan biridir. Shu sababli pedagogik oliy ta’lim muassasalarida refleksiv ta’lim muhitini yaratish, refleksiv topshiriqlarni fanlar mazmuniga integratsiya qilish va pedagogik amaliyotni refleksiv faoliyat bilan uzviy bog‘ lash istiqboldagi muhim pedagogik vazifalardan biri sifatida qaralishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Schon D.A. The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action. — New York: Basic Books, 1983. — 374 p.

2. Dewey J. How We Think: A Restatement of the Relation of Reflective Thinking to the Educative Process. — Boston: D.C. Heath and Company, 1933. — 301 p.

3. Zeichner K.M., Liston D.P. Reflective Teaching: An Introduction. — Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1996.

4. Gibbs G. Learning by Doing: A Guide to Teaching and Learning Methods. — London: Further Education Unit, 1988. — 129 p.

5. Jarvis P. Adult Education and Lifelong Learning: Theory and Practice. 3rd ed. — London: RoutledgeFalmer, 2004.

6. Mavlonova R.A., Rahmonqulova N.H., Matnazarova K.O., Shirinov M.K., Hafizov S. Umumiy pedagogika. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2018. — 528 b.

7. Toxtaxodjayeva M.X., Nishonova S., Hasanboyev J., Usmonboyeva M. va boshq. Pedagogika. — Toshkent: O‘ zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2010. — 400 b.

8. Mavlonova R.A., Rahmonqulova N.H., Matnazarova K.O. va boshq. Umumiy pedagogika. — Toshkent: Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi, 2020. — 528 b.

9. Hasanboyev J., To‘ raqulov X.A., Alqarov I.Sh., Usmanov N.O. Pedagogika. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2011.

10. Sayidahmedov N.S. Yangi pedagogik texnologiyalar. — Toshkent: Moliya, 2003.